

Szeli István

A KALANGYA ÉS IRODALMA

1973. november 17-én tartotta meg a Hungarológiai Intézet a Kalangyával foglalkozó első munkaértekezletét. Az 1972-re tervezett, de csak most megvalósult tanácskozás főként eszmei és irodalompolitikai tekintetben közelítette meg a folyóirattal összefüggő kérdéseket. Esztétikai és irodalomkritikai felmérésére ezúttal nem is történt kísérlet, mivel az értekezleten elhangzott vélemények szerint először a folyóirattal kapcsolatos általános kérdések tisztázására van szükség, hogy lehetővé váljon a komplex, minden részletre kiterjedő, szintetikus szempontokat érvényesítő monográfia megírása.

A POLGÁRI IRODALOM EGY KORSZAKÁNAK ELEMZÉSE

A referensek gondolati-eszmei álláspontja világosan és egyértelműen fejezte ki az objektív felmérés szándékát. Noha az értekezlet gondolata tavaly, az évforduló jegyében született meg (a Kalangya negyven évvel ezelőtt, 1932-ben indult), a beszámolók nemcsak, hogy mentesek voltak mindenféle nosztalgiától, az emlékezés megszépítő-torzító hangjától, hanem az eszmei számonkérés élességével közelítették meg a Kalangya körül kibontakozó polgári irodalom jelenségeit. Igaz, az értekezletnek mindössze 3—4 olyan részvevője volt, akik akár szerkesztő-szerzői-munkatársi, akár pedig olvasói minőségben közvetlen részesei lehettek a Kalangyában ápolts és kifejlesztett irodalomnak, míg a többség kellő időbeli távlatból s természetesen nagyobb tárgyilagossággal mérhette fel a kérdéseket: a kisebbségtudatból származó gátlásos irodalomszemléletet a Kalangya polgári íróinál, a mesterségesen korlátozott nemzeti kultúra szűkös lehetőségeit a két világháború közötti években, az osztályharcos baloldali irodalom és a Kalangya irodalomszemlélete közötti ellentéteket, a népfrempolitikát és a folyóirat-képviselte szellemiség kölcsönösségét stb.

Noha mindössze húsz-egynéhány részvevővel, az értekezlet sikeres munkát végzett: sikerült megvilágítania a polgári irodalom korszakának sok elemét és irányát, jelentős mértékben gazdagítva ismereteinket a harmincas évek irodalmi életének fontosabb mozzanatairól.

Az értekezlet hat beszámolót hallgatott meg.

UTASI CSABA (Kalangya, 1932—1944) átfogó fejlődésrajz keretében ismertette a folyóirat életét, kitérve az indulás előtti évek társadalmi és politikai feltételeire, a lap életében bekövetkező válságok okaira, Szentelekynek és körének hangsúlyozottan „szépirodalmi” elképzeléseire, a folyóirat szerkesztésében az idők során beállt változások jellegére stb. Dolgozatának zárófejezetében a „háborús Kalangya” rendkívül szövevényes politikai és ideológiai kérdéseit boncolta, rámutatván, hogy „minél következetesebben és változatosabban törekedett a helyi színek érvényesítésére, annál inkább csökkent a Kalangya esztétikai színvonala, de egyidejűleg folyamatosan csökkent a magyar nacionalizmus mérgező hatása is a lapra, úgyannyira, hogy idővel egyféle viszonylag független szellemi szigetté válhatott a folyóirat, mely nem élve vissza többségi helyzetével, Vajdaság ügyét kívánta szolgálni.”

HERCEG JÁNOS (A Kalangya indulása) a „belső ember” tájékozottságával beszélt a folyóirat életre keltéséről, Csuka Zoltán „elpusztíthatatlan szervezőkészségéről”, Szenteleky szerkesztési elveiről, a Kalangya egzisztenciájának és terjesztésének problémáiról. Különösen arról a polgári-liberális légkörről nyújtott érzékletes képet, amely a Kalangyát körülvette: „Ahogy A mi irodalmunk szerkesztési politikájába nem szöltak bele Korányiék, úgy jelenhetett meg a Kalangyában is minden olyan írás, amit Szenteleky közölhetőnek tartott, s ami ellen az ügyésznek nem lehetett kifogása. Irodalmi mozgalom talán sehol sem élvezett ilyen belső szabadságot. Pedig nem is szabadság volt, hanem a toleranciának az a hideg és érdektelen fajtája, amely az elsorvasztás mérgeét hordja magában. Hogy magyar ügy a vajdasági irodalom, azt készségesen tudomásul vették, de olvasni már csak Bókayt és Harsányit olvasták a Kalangya támogatói.” A beszámoló nagy noymatékkal mutatott rá Szenteleky emelkedett etikai és humánus állásfoglalására, ami a két háború közötti, osztályellentétektől és eltérő ideológiáktól megosztott irodalmunknak — kedvező körülmények között — egyik kohéziós ereje lehetett volna.

BOSNYÁK ISTVÁN (Kérdések a Kalangya Szenteleky-örökségéről) a couleur locale „néplélektani” tartalmára, a közönség hiányának következményeire, a dilettantizmushoz vezető „kisebbségi” kritériumra, valamint az eszmei eklekticizmus és az irodalomteremtés összefüggéseire alapozta előadását. Rámutatott az osztálytudat és a kisebbségi valóság korlátozó-fékező jelentkezésére a Kalangya első szerkesztőjének gondolatvilágában. Engedményeit, szigorú esztétikai mércéinek alkalmi mellőzését is ezzel magyarázza a szerző: „Bármilyen politikai hite, művészi elgondolása vagy világszemlélete is van valakinek, ha magyarul ír és ha írásaiban értéket találunk, akkor a kévében a helye, amely összefogja a magyarnyelvű kultúra minden munkását” — s ez a tétel mégsem csak irodalmi, hanem attól elválaszthatatlanul az eszmei- és osztálykoegzisztencia álláspontját is képviselte a forradalom előtti, egyre inkább kiéleződő társadalmi ellentétek közepette. Végső soron annak a politikai programnak az anticipálása volt ez a Szenteleky-tétel, amelyet egyik nekrológusa töményen így fogalmazott meg: „kisebbségi sorsban egyetlen világszemlélet van: a magyarság”.

GEROLD LÁSZLÓ (Szociográfia a Kalangyában) a folyóirat szociográfia felé való fordulását Szenteleky couleur locale elméletével hozta összefüggésbe: „... a tájhoz kötődő naturalizmus nem újabb mozzanat a jugoszláviai magyar irodalomban, hanem az indulást jelentő világháború utáni évektől irodalmunk állandó függvénye, ismérve, írónk inspirálója a vajdasági táj, a vajdasági valóság... Emlékeztetnék a Szenteleky megfogalmazta couleur locale elvre, amelyet azóta is oly sokan hangoztattak és amelyet még többen értettek vagy magyaráltak félre ebben a literatúrában.” A referens arra is rávilágított, hogy képzett, szakmailag jártas szerzők hiánya miatt a munkatársak „szépirói” ambíciói következtében ez a műfaj ki sem alakulhatott.

TOMÁN LÁSZLÓ (Írói álnevek és névjelek a Kalangyában) filológiai feladat megoldására vállalkozott: a politikai vagy más okok miatt álnevet használó írók azonosítását kísérelte meg. Kutatásainak eredményei természetesen jól felhasználhatók lesznek majd a folyóirat irodalomtörténeti helyének és szerepének megállapításához és eszmei orientációjának megvilágításához is, mert „Az írói név felvételének nálunk persze nem egy esetben politikai okai is voltak: Brunner József (Debreczeni József) például 1941—1944 között származása miatt nem jelentethette meg műveit ismert írói nevén. Ezért szinte minden írása más-más néven, különféle aláírásokkal, szignókkal jelent meg. Hasonló volt az oka annak is, hogy Vlaj Lajos a háborús években álneven jelentette meg verseit a folyóiratban.”

BORI IMRE (A Kalangya tájékozódásáról) a folyóirat magyar és jugoszláv irodalom iránti érdeklődését vizsgálta, s ebből a szempontból a mintegy tizenkét évig megjelenő Kalangya több periódusát állapította meg. A magyar(országi) irodalom felé való fordulás az első három évben a legerősebb, ezután 1940-ig az önmagába vonulás és az erdélyi orientáció van túlsúlyban, míg a megszállás éveiben a „délvidékiség” elve uralkodik el s erősödik a dunántúliakkal való kapcsolat. E változásoknak az okai még nincsenek felderítve, de minden bizonnyal belejátszottak ebbe nem tisztán irodalmi-esztétikai indítékok is. Hasonló mozzanatok figyelhetők meg a délszláv irodalom iránti érdeklődésben is: az első három év a nyíltság, a nagy felületen való érintkezés korszaka, a második periódusban főleg a jugoszláv kortársirodalom kerül a figyelem előterébe, míg az 1941 utáni években a szerbhorvát népköltészet és a szlovén írók. „Hiba lenne a Kalangyát egynemű, konstans irányú és profilú folyóiratként értelmeznünk, s egészen nyilvánvaló, hogy az árnyalt ideológiai-esztétikai elemzés tulajdonképpen három egymástól jól differenciálható korszakot tud kimutatni a Kalangya történetében. Valójában három fajta politikum és esztétikum jelenléte figyelhető meg — anélkül természetesen, hogy ezek kikristályosodva jelentkeztek volna. Inkább túlsúlyukról, mint egyeduralmukról lehetne beszélni.”

Az előadásokat követő vitában HERCEG JÁNOS további részletekkel egészítette ki beszámolóját, rámutatván, hogy a Kalangya újbóli megindítását 1941-ben a hazai baloldali írók (Laták, Thurzó) éppolyan fontosnak tartották, mint például Németh László, Móricz Zsigmond vagy Féja Géza, mert benne a viszonylag független, némi önállóságot élvező folyóirat lehetőségét látták.

LŐBL ÁRPÁD a Híd és a Kalangya viszonyáról beszélt a „népfrontpolitika” 1938. évi szempontjáról, rámutatva a két főszerkesztő, Szirmai Károly és Mayer Ottmár között létrejött egyezsége, ami azonban az erősödő jobboldal magatartása következtében csakhamar felbomlott.

SZELI ISTVÁN a Kalangya-vizsgálat lehetséges szempontjaként a Szenteleky gondolatvilágából átszármazó világnézeti mozzanatok nyomozására irányította a figyelmet (kisebbségtudat, osztálykorlátok).

BÁNYAI JÁNOS annak a szükségességét hangoztatta, hogy a kutatás fordítson kellő gondot a Kalangyában közölt irodalom *esztétikai standardjának megállapítására*, amit természetszerűleg az irodalom akkori társadalmi funkciója határoz meg.

BORI IMRE a Kalangya-kutatás és a polgári irodalom feltárására vállalkozó feladatok összetettségét, valamint a hansoló munkaértekezletek folytatásának fontosságát emelte ki.

* * *

Munkatársaink az 1973. év utolsó negyedében a következő értekezleteken vettek részt:

Dr. Mikes Melánia tudományos munkatárs a szegedi József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának meghívására október 15-étől 19-éig Szegeden tartózkodott. Előadást tartott A magyar—szerbhorvát kontrasztív nyelvtan elméleti alapjai és szociolingvisztikai aspektusai címen. Megbeszélést folytatott a Finnugor, a Magyar és az Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék munkatársaival.

Október 24—26-a között részt vett a Szerb Szocialista Köztársaság pedagógusainak Ohridban tartott tanácskozásán, s előadást tartott Az óvodás korú gyermekek nyelvi nevelésének módszertani és gyakorlati feladatai címen.

November 3-án Karlócán a Tartományi Oktatásfejlesztési Intézet szemináriumán előadást tartott az alábbi címen: A kontrasztív nyelvtan és alkalmazása a szerbhorvát mint nem anyanyelv oktatásában.

November 21-én és 22-én Szarajevóban részt vett a lingvisztikai intézetek országos kongresszusán, s előadást tartott a nyelvi érintkezések problémáival foglalkozó tudományos kutatómunka koordinálásáról.

Ugyanezen tanácskozáson, melyet Bosznia és Hercegovina Nyelvészeti és Irodalomtudományi Intézete szervezett, Sörös Dávid magiszter, Intézetünk asszisztense a lexikográfiai kutatások összehangolásának kérdéseiről tartott előadást.

Dr. Veselinović-Šulc Magdolna tudományos munkatársunk részt vett a Szerb Nemzeti Könyvtár rendezésében megtartott kerekasztal megbeszélésen (Vajdasági Kulturális Napok). Előadásának címe: Az irodalom és a művészetek kölcsönhatása Vajdaságban.

Külföldi kutatómunkán vettek részt az alábbi munkatársaink:

Pastyik László asszisztens sajtótörténeti kutatásokat folytatott Budapesten október 18-a és 26-a között a MTA Irodalomtudományi Intézetével kötött megállapodásunk keretében.

Vajda Gábor magiszter, az Intézet asszisztense december 10—21-ig ugyancsak a MTA Irodalomtudományi Intézetével kötött munkatárs-csere keretében könyv- és levéltári kutatásokat végzett az Országos Széchényi Könyvtárban.

Munkatársaink közül Stojanović-Káich Katalin 1973. III. 17-én egyetemi doktori fokozatot nyert az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán.

Vajda Gábor 1973. november 9-én sikerrel védte meg magiszteri dolgozatát a belgrádi Tudományegyetem Filológiai Karán.

A Hungarológiai Intézet Tudományos Tanácsa 1973. szeptember 11-én asszisztensi minőségben újraválasztotta Tóth Ferencet.

Intézetünk a MTA Nyelvtudományi Intézetével kötött megállapodás keretében vendégül látta Dr. Dezső Lászlót, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának tanárát. (1973. X. 29—XI. 3.)

A Tartományi Kulturális Közösség 1973. október 22-én 72 614 dinárt utalt át a Szerbhorvát—Magyar Nagyszótár utolsó, harmadik kötete kéziratának befejezéséhez. A kézirat december hó folyamán nyomdába került. Kiadásának költségeiről a Tartományi Végrehajtó Tanács támogatásával a tartományi érdekközösségek gondoskodnak.

A HITK 1973. évi költségeire október 1-én kötött szerződésünk értelmében a Tartományi Tudományügyi Közösség 70 000 dinárt utalt át az Intézetnek, a Kontrasztív Nyelvtan III. kötetének kiadására 30 000 dinárt, beruházási költségekre pedig 6500 dinárt. Molnár Csikós László gyakornok-asszisztens magiszteri tanulmányaihoz a Közösség 4000 új dinárral járul hozzá.

A MTA Dunántúli Tudományos Intézete és Intézetünk 1974. szeptemberében közös regionális konferenciát rendez Pécsen. Az értekezlet tartalmi és szervezési kérdéseinek megbeszélése céljából 1973. december 18-án Rúzsás Lajos, Lovász György és Andrásfalvy Bertalan, a pécsi Dunántúli Tudományos Intézet munkatársai megbeszélést folytattak Intézetünkben. A Hungarológiai Intézet részéről felkért előadók: Bori Imre, Löbl Árpád, Molnár Csikós László, Pastyik László, Penavin Olga, Stojanović-Káich Katalin, Szeli István, Tóth Ferenc, Veselinović-Šulc Magdolna.

* * *

Legutóbbi számunk megjelenése óta az alábbi személyek és intézmények gazdagították ajándékaikkal könyv- és folyóiratállományunkat: Varga Domonkos, dr. Fried István, Országos Széchényi Könyvtár, MTA Irodalomtudományi Intézete, MTA Művészettörténeti Kutató Csoport — Budapest; Déri Múzeum, KLTE Néprajzi Intézete — Debrecen; Bács-Kiskun megyei Múzeumok Igazgatósága, Forrás szerkesztősége — Kecskemét; ifj. dr. Berze-Nagy János, Janus Pannonius Múzeum, MTA Dunántúli Tudományos Intézete, Jelenkor szerkesztősége — Pécs; Móra Ferenc Múzeum, Tiszatáj szerkesztősége — Szeged; Korunk szerkesztősége — Kolozsvár; Magyar Műhely szerkesztősége — Párizs; Baráth Ti-

bor — Montreal; Mérleg szerkesztősége — Bécs; dr. Szirmai Endre — Stuttgart; Institut za folklor — Skopje; Üzenet szerkesztősége — Szabadka; Magyar Képes Újság szerkesztősége — Zágráb; Népújság szerkesztősége — Muraszombat; Magdalena Veselinović-Sulc, Stojanović-Káich Katalin, Jó Pajtás, Híd szerkesztősége — Újvidék.

E SZÁM MUNKATÁRSAI

BÁRTH JÁNOS, LEVÉLTÁROS — KALOCSA; BONA JÚLIA, TUDOMÁNYOS KUTATÓ — ÚJVIDÉK; FARAGÓ JÓZSEF, TUDOMÁNYOS KUTATÓ — KOLOZSVÁR; DR. FRIED ISTVÁN, TUDOMÁNYOS KUTATÓ — BUDAPEST; MR. KASZÁS JÓZSEF, TANÜGYI TANÁCSOS — ÚJVIDÉK; DR. KEMÉNY G. GÁBOR, TUDOMÁNYOS FŐMUNKATÁRS — BUDAPEST; LENGYEL ZSOLT, EGYETEMI ASSZISZTENS — DEBRECEN; DR. MATIJEVICS LAJOS, DOCENS — ÚJVIDÉK; DR. MIKES MELÁNIA, A HUNGAROLÓGIAI INTÉZET TUDOMÁNYOS MUNKATÁRSA — ÚJVIDÉK; MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ, A HUNGAROLÓGIAI INTÉZET ASSZISZTENSE — ÚJVIDÉK; PAPP GYÖRGY, TANÁRSEGÉD — ÚJVIDÉK; DR. PENAVIN OLGA, EGYETEMI TANÁR — ÚJVIDÉK; DR. PÓTH ISTVÁN, DOCENS — BUDAPEST; MR. SVENKA SAVIC, A LINGVISZTIKAI INTÉZET ASSZISZTENSE — ÚJVIDÉK; MR. STOJANOVIC-KÁICH KATALIN, A HUNGAROLÓGIAI INTÉZET ASSZISZTENSE — ÚJVIDÉK; DR. SZELI ISTVÁN, EGYETEMI TANÁR — ÚJVIDÉK.